สิมวัดสระทองบ้านบัว : สิมพื้นถิ่นฝีมือช่างญวน

ธรรณ์ธันย์ เหลียงพานิช

สิมวัดสระทองบ้านบัว
สิมพื้นถิ่นฝีมือช่างญวน

ธรณ์ธันย์ เหลียงพานิช

ความเป็นมาของวัด

วัดสระทองบ้านบัวตั้งอยู่เลขที่ 127 หมู่ที่ 1 ตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 7 ไร่ 50 ตารางวา อดีตของอำเภอมัญจาคีรีเป็นอำเภอใหญ่และสำคัญอำเภอหนึ่งในจังหวัดขอนแก่นซึ่งแต่เดิมเป็นหมู่บ้านแรกของอำเภอมัญจาคีรีก่อนจะขยับขยายมาเป็นตัวอำเภอมัญจาคีรีในปัจจุบันวัดแห่งแรกของอำเภอมัญจาคีรีคือวัดสระทองแห่งนี้จึงเป็นวัดแรกของอำเภอด้วยและเป็นจุดแรกๆแห่งวัฒนธรรมชาวไทยอีสานในอำเภอ ภูมิที่ตั้งวัดสระทองตั้งเมื่อ พ.ศ. 2375 โดยเริ่มต้นจากพ่อใหญ่ขุนสีวอ พ่อใหญ่โคตรวงศ์ พ่อใหญ่โคตะ พ่อใหญ่กุน และพ่อใหญ่แป ได้อพยพมาจากโนนบ้านเค้า (วัดป่าโนนบ้านเค้าในปัจจุบัน) มาตั้งบ้านอยู่ริมหนองน้ำได้ตั้งชื่อบ้านว่า “บ้านบัว” พร้อมกันนั้นก็ได้สร้างวัดขึ้นโดยตั้งชื่อว่า “วัดสระทอง” มีท่านพระครูเสาร์สุมโน เจ้าคณะแขวงกิตติมศักดิ์เป็นเจ้าคณะอำเภอองค์แรกของอำเภอกุดเค้า (คือ อำเภอมัญจาคีรีในปัจจุบัน) ต่อมาทางราชการเห็นความเป็นปึกแผ่นของผู้คนในหมู่บ้านจึงกำหนดให้เป็นหมู่ 1 ตำบลกุดเค้า โดยมีขุนพิสัยเป็นกำนันของตำบล บริเวณที่ตั้งวัดด้านทิศเหนือ และ ตะวันออก มีหนองน้ำขนาดใหญ่โตติดเขตวัด จึงตั้งชื่อว่า “วัดสระทองบ้านบัว” ชาวบ้านเรียกว่าวัดบ้านบัว ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2456

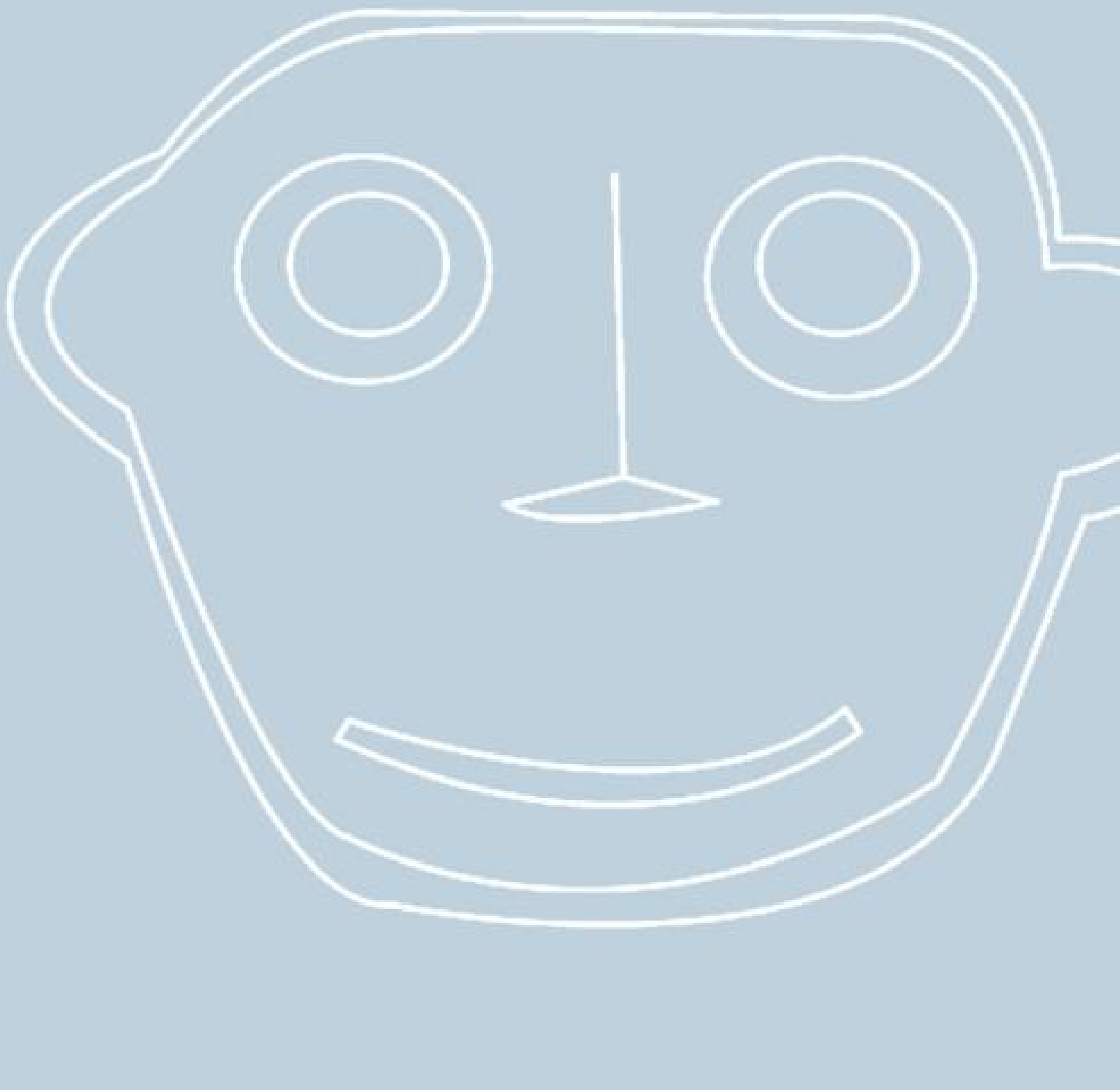

สิมแห่งนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2356 ผู้ริเริ่มก่อสร้างคือ พระครูเสาร์ สุมโน สิมแห่งนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ. 2356 หลังจากนั้นก็เป็นที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรม ที่ทำวัตรสวดมนต์เป็นศาสนสถานสำคัญของวัด สิมแห่งนี้เป็นสิมแห่งแรกที่เกิดขึ้นในอำเภอมัญจาคีรีจังหวัดขอนแก่นและสิมแห่งนี้ได้มีการใช้มาเรื่อยๆจนถึง พ.ศ. 2515 ได้สร้างโบสถ์หลังใหม่ขึ้นจึงได้มีการถอดถอนเสมาเลิกใช้แต่ก็ไม่ได้มีการทำลายสิมแห่งนี้แต่อย่างใดและได้มีการเก็บรักษาไว้เป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวอีสานสืบมาในปี พ.ศ. 2543 ได้เริ่มมีการบูณะสิมแห่งนี้ขึ้นเมื่อสิมแห่งนี้ได้มีการซ่อมแซมและบูรณะเสร็จนั้นพุทธบริษัทชาวบ้านบัวจึงได้รับรางวัลเหรียญทองเชิดชูเกียรติ ผู้มีผลงานด้านวัฒนธรรมสาขาอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (สิมอีสาน) เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทยจากสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น และ รางวัลอาคารอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่นจากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ใน พ.ศ. 2544 ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 ได้รับรางวัลอาคารทรงคุณค่าของเอเชียแปซิฟิกองค์การยูเนสโกได้เข้ามาประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกของเอเชียแปซิฟิก หลังจากนั้นสิมแห่งนี้ก็ได้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวจนถึงปัจจุบัน

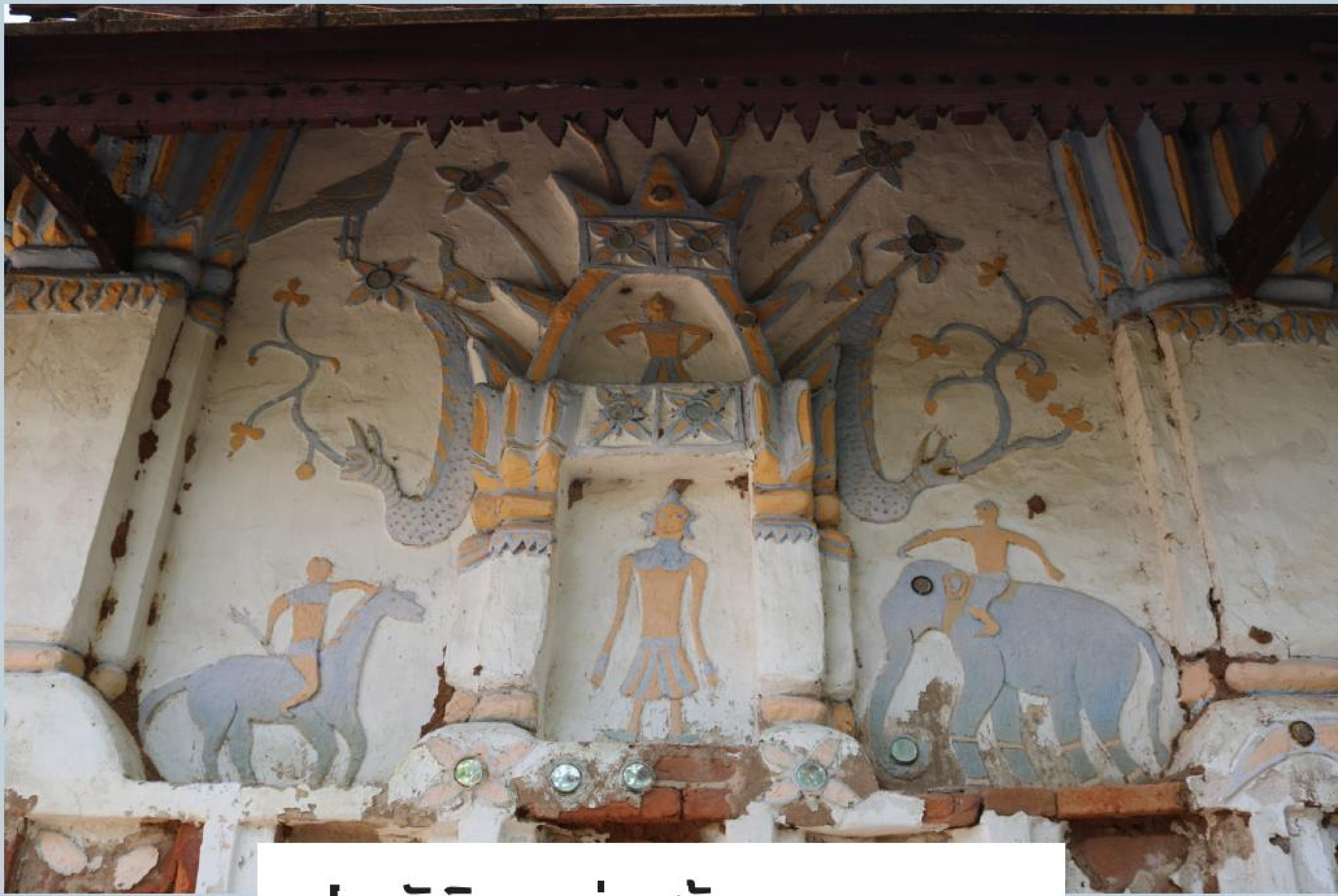

ประวัติการก่อสร้างและบูรณะ

รูปแบบสถาปัตยกรรม

สิมวัดสระทองบ้านบัวอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น เป็นสิมทึบก่ออิฐถือปูนเป็นสิมที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก แปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาว 3 ห้อง 7.50 เมตร กว้าง 5 เมตร จากการศึกษารูปแบบสิมจะกล่าวได้ว่าสิมวัดสระทองแห่งนี้นับเป็นสิมทึบพื้นบ้านบริสุทธิ์จึงเป็นสิมที่มีขนาดค่อนข้างเล็กแปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าไม่นิยมทำมุขยื่นแต่อาจเป็นระเบียงหรือเป็นเพิงกั้นฝนมีความยาวไม่เกิน 3 ช่วงเสา ทรงหลังคาเป็นทรงจั่วสองชั้น เครื่องบนเป็นไม้มุงแป้นเกล็ดมีการตกแต่งโหง่ และ หางหงส์ บานประตูด้วยไม้แกะสลักส่วนฐานแอวขันและผนังใช้ก่ออิฐฉาบปูนพื้นบ้านทำฐานค่อนข้างสูงช่องหน้าต่างมักจะเล็ก สิมนี้ไม่ค่อยนิยมเขียนฮูปแต้มไว้ด้านนอกมากนักเพราะไม่มีปีกนกยื่นมากพอที่จะป้องกันฝนสาดได้ สิมแห่งนี้เป็นสิมที่ได้รับอิทธิพลจากฝีมือช่างญวนทางด้านรูปแบบของสิมจึงมักจะเป็นแบบไม่มีมุขหน้า และจะเป็นสิม 3 ห้อง คือ 3 ช่วงเสา ทำผนังทึบแล้วเจาะช่องหน้าต่างมีประตูเข้าเพียงประตูเดียวทางด้านหน้า หลังคาทรงจั่วชั้นเดียว สิมแห่งนี้ได้รับอิทธิพลจากฝีมือช่างญวน เป็นสิมที่มีรูปแบบและเทคนิคด้านวัสดุรวมถึงคติสัญลักษณ์ ในเชิงช่างของภาพรวมที่มีลักษณะแบบอย่างศิลปะจีน ผสม ตะวันตก ซึ่งในแง่ประวัติศาสตร์กลุ่มช่างญวนเข้ามาในอีสาน โดยการอพยพเข้ามาเนื่องจากในปี พ.ศ. 2463 เมื่อฝรั่งเศสเข้ายึดครองเวียดนาม ทำให้ชาวเวียดนามหนีภัยข้ามฝั่งมาอยู่ในอีสานจำนวนมากและอาชีพหนึ่งที่โดดเด่นของชาวเวียดนามในยุคนั้น คือ ช่างก่อสร้าง โดยได้สร้างสรรค์ผลงานกระจายอยู่ทั่วไป โดยงานช่างญวนเป็นยุคสมัยที่เริ่มมีปูนซีเมนต์ใช้แล้ว ถือเป็นของใช้งานช่างในวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่มีพัฒนาการส่งต่อด้านรูปแบบมาจาก ธาตุไม้ โดยช่างญวนจะใช้เทคนิคการก่อสร้างแบบก่ออิฐถือปูน

เป็นที่น่าสังเกตว่า งานสร้างสรรค์ที่มีช่างญวนเป็นส่วนร่วมส่วนใหญ่จะพบการใช้เทคนิคด้านวัสดุตกแต่งที่พื้นผิวด้วยลวดลายอันหลากหลาย ไม้ว่าจะเป็นกระจกปูนปั้นเขียนสี ทั้งแบบนูนสูงและนูนต่ำ โดยช่างญวนขึ้นชื่อว่ามีทักษะฝีมีที่โดดเด่นในเรื่องเทคนิคงานปูนโดยเฉพาะที่ปรากฎอยู่เป็นเอกลักษณ์ในสิ่งปลูกสร้างหลากหลายประเภท มีระบบโครงสร้างเป็นรูปวงโค้ง (arch) หรือ การทำการประดับตกแต่งที่เรือนผนังอาคารเป็นรูปเสาติดผนังแบบอย่างศิลปะตะวันตก

รูปแบบสถาปัตยกรรม

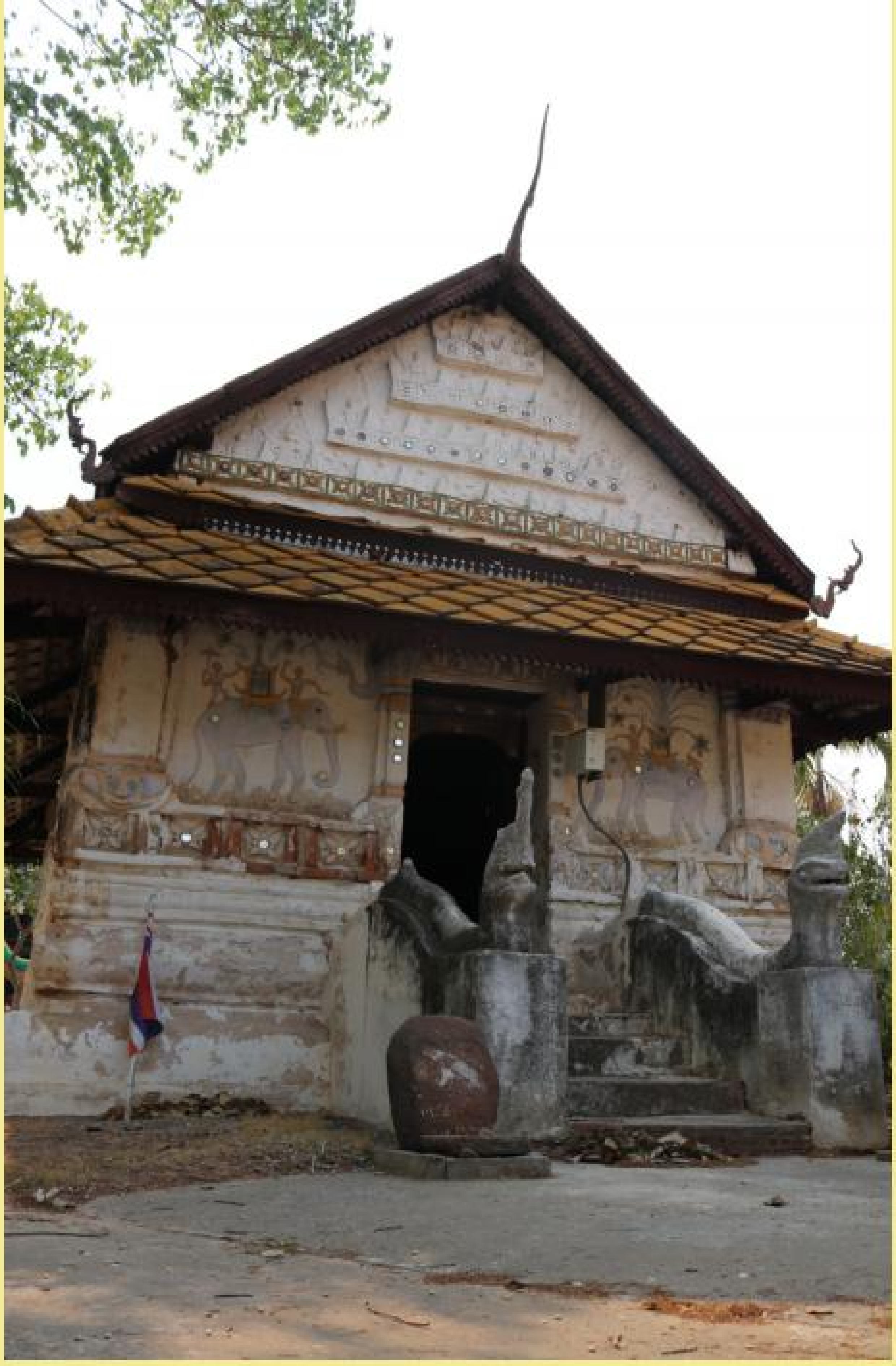

ลวดลายประดับสิม

รูปแบบลวดลายและคติความเชื่อของสิมแห่งนี้เป็นความเชื่อของรูปแบบช่างญวนจึงมักแสดงออกผ่านรูปสัตว์สัญลักษณ์ไม่ว่าจะเป็นสรรพสัตว์ในลัทธิความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมจีนเป็นกระแสหลักซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นคติความเชื่อเรื่องความเป็นมงคล ลวดลายทั้งหมดสะท้อนรสนิยมทางความเชื่อและความชอบแห่งศิลปะอย่างญวนอีสานในยุคสมัยหนึ่งที่บ่งบอกเรื่องราวทางสังคมการเมือง รสนิยมทางศิลปะของชาวอีสาน ลวดลายประดับสิมแห่งนี้จะเป็นลักษณะฮูปแต้มนูนต่ำภาพทั้งสี่ด้านนั้นจะแสดงถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระไตรปิฎกซึ่งเป็นเรื่องเล่าในพุทธศาสนานอกจากนั้นเรื่องราวที่ปรากฎอยู่ในฮูปแต้มนั้นยังมีการผสมผสานกันระหว่างเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนประเพณีท้องถิ่นอีสานจะเห็นได้ว่า

ภาพทุกด้านมีภาพพญานาคหมายถึงตำนานพระไตรปิฎกที่เล่าว่าในสมัยพุทธกาลมีพญานาคที่ศรัทธาในบวรพุทธศาสนาจึงมาบวช แต่บวชได้ไม่นานสงฆ์ที่บวชด้วยกันก็ทราบว่าเป็นนาคเป็นสัตว์เดรัจฉาน เรื่องนี้จึงถึงหูพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าเป็นสัตว์เดรัจฉานไม่สามารถเข้ามาบวชได้ ถึงศึกษาธรรมก็ไม่สามารถที่จะบรรลุเป็นอรหันต์ได้ ให้ท่านถือศีล 5 ปฏิบัติดูแลวัดวาอารามแทนจึงได้มีการวาดรูปนาคบนฮูปแต้มที่สื่อถึงเรื่องราวในพุทธกาลขึ้นและแต่ละด้านจะมีการบอกเล่าเรื่องราวของวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปด้วยโดยทิศเหนือจะเป็นรูปคนขี่ช้างแสดงออกว่าในสมัยนั้นมีการใช้ช้างเป็นพาหนะในการเดินทางและสู้รบนั่นเอง

ทิศตะวันออกจะเป็นรูปของคนที่มีการต่อสู้กันแสดงถึงว่ามีการเกิดการสู้รบขึ้นในสมัยนั้นอีกทั้งยังมีภาพของคนขี่ช้าง ม้า ที่แสดงถึงพาหนะของคนในสมัยนั้น ทิศตะวันตก จะมีภาพของคนขี่ม้าเช่นกันที่แสดงถึงพาหนะในสมัยนั้นอีกทั้งยังมีภาพของเทวดาที่ถือดอกบัวที่แสดงถึงพุทธศาสนาด้วยส่วนทิศใต้ก็จะเป็นภาพของการสู่รบและเทวดาอีกเช่นกัน นอกจากนี้แล้วฮูปแต้มนูนต่ำยังมีภาพของเทวดาประจำทิศแต่ละทิศของสิมซึ่งสื่อถึงรูปเทวดาตามจินตนาการของช่างญวน โดยมีจินตภาพว่าเทวดาจะมีรูปร่างหน้าตาประหลาดไปจากคนธรรมดา งานนูนต่ำ นี้ใช้สีเพียง 2 - 3 สี คือ สีฟ้า เหลือง และขาว การเลือกใช้สีเกิดจากความต้องการของช่างที่ใช้สีนี้ซึ่งการใช้สีเรียบง่าย และมีสีสันที่สะดุดตานี้เป็นการบ่งบอกถึงฝีมือช่างญวนได้อย่างชัดเจน

ศิลปกรรมกับความเชื่อ

ช่อฟ้าหรือโหง่

มีรูปทรงแท่งๆโดดๆอันเดียววัสดุใช้ไม้ทำเป็นหลักเป็นลักษณะของหงอนพญานาคสัญลักษณ์ตัวอาคารก็จะหมายถึงสัญลักษณ์ของศูนย์กลางจักรวาล หรือ เขาพระสุเมรุ หรือ เขาไกรลาศอันหมายถึงภูเขาศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่สิงสถิตของบรรดาผู้วิเศษ ผู้มีบุญ ซึ่งตั้งอยู่โดยมีทะเลสันทันดรล้อมรอบอยู่

ซุ้มประตู

ด้านหน้าปั้นบัวหัวเสามีกระจกเงากลมประดับตรงเวลาของดอก 4 กลีบ (ประจำยาม) กระจกเงาที่ติดสื่อถึงความเชื่อที่ว่าสิ่งโชคร้ายเมื่อโดนกระจกนั้นจะสะท้อนออกไป

ดอกผักแว่น

ดอกผักแว่นประดับสิมมีการแปะกระจกไว้ตรงกลางดอกมีความหมายถึงการสะท้อนสิ่งที่ไม่ดีออกไป

ฐานมุขบันได

ในเขตทางภาคอีสานล้วนมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของพญานาคระบบความเชื่อดังกล่าวถือว่า นาค หรือ งู เป็นสัญลักษณ์ของน้ำให้ความสำคัญเรื่องดังกล่าวเพราะนาคมีอำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้เกิด แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง ตลอดจนภูเขาและแหล่งที่อยู่อาศัย อีกทั้งยังเป็น สัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ความอุดมสมบูรณ์ความมีวาสนา อีกทั้งนาคยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล ครั้งศาสนาพุทธเข้ามาสู่บริเวณดังกล่าว ลัทธิบูชานาคถูกผนวกรวมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาที่เข้ามาแทนทีไม่ได้สลายไป ยังปรากฏให้เห็นนาคกลายเป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา นาคยังคงได้รับการนับถือแม้เป็นเพียงความเชื่อ แต่คนในแถบอีสานก็ยังมีความเชื่อจากวัฒนธรรมในอดีต ด้วยการนับถือบั้งไฟพญานาค ซึ่งทุกวันออกพรรษาของทุกปี พญานาคปล่อยบั้งไฟในแม่น้ำโขง ขึ้นสู่ท้องฟ้า แม้ในทางวิทยาศาสตร์ยังหาคำตอบไม่ได้ ถึงจะเป็นเพียงแค่ตำนานและความเชื่อ แต่อย่างไรก็ดี ผู้คนชาวอีสานยังมีความศรัทธาอยู่เช่นเดิม และจากการตั้งข้อสังเกตทำให้พบว่าแทบทุกวัดราวบันได้ทางขึ้นอุโบสถหรือสิม มักประดับราวบันไดทางขึ้นด้วยรูปพญานาคเสมอแทบทั้งหมดในเขตพื้นที่ในอีสานขึ้นตามแบบพื้นถิ่นที่รับสืบทอดกันมาจากอดีต

เสา

ใช้สีฟ้าเหลืองเป็นสีที่เป็นรูปแบบฝีมือของช่างญวนอีกทั้งยังมีการตกแต่งกระจกตามความเชื่อของช่าง อีกทั้งยังเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของช่างญวนที่นิยมนำกระจกเครื่องประดับต่างๆ มาติดบนลวดลายปะดับ

หน้าบัน

เป็นภาพนูนต่ำแสดงถึงวัฒนธรรมและประเพณีในสมัยก่อน การรบ การต่อสู้ การไปตีเมืองต่างๆ เป็นรูปที่แสดงถึงว่าในสมัยก่อนมีนักปราชญ์ ในหมู่บ้าน มีคนที่มีความรู้ความสามารถในการรบ

เทวดาประจำทิศ

เทวดาประจำทิศมีลักษณะตามจินตนาการของช่างใช้สีเหลือง และสีคราม ติดกระจกที่บริเวณตาตามความเชื่อว่าจะสะท้อนสิ่งไม่ดีออกไป โดยจะอยู่ประจำอยู่จำนวน 8 ทิศ บริเวณรอบๆ ของสิมเพื่อปกป้องดูแลรักษาสิมตามความเชื่อนั่นเอง

สิมวัดสระทองบ้านบัว : สิมพื้นถิ่นฝีมือช่างญวน

ธรณ์ธันย์ เหลียงพานิช

ภาพและเนื้อเรื่อง © 2016 (พ.ศ. 2559) โดย ธรณ์ธันย์ เหลียงพานิช
สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งแรก เดือนตุลาคม พ.ศ. 2559
จัดพิมพ์โดย ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ออกแบบและจัดรูปเล่มโดย ธรณ์ธันย์ เหลียงพานิช
ออกแบบโดยใช้ฟอนต์ TH Baijam 16pt.

หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานทางวิชาการ จัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมและต่อยอดศักยภาพ

การศึกษาภายในภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่